

Przemoc w rodzinie Zarys problematyki

Wrzesień 2000

Jolanta Szymańczak

Raport

Nr 181

„Przemoc w rodzinie” jako zjawisko społeczne stanowi przedmiot zainteresowania wielu dyscyplin naukowych, w tym: medycyny, prawa, ekonomii, psychologii, polityki społecznej, kryminologii. W latach dziewięćdziesiątych przez społeczność międzynarodową została uznana za problem praw człowieka.

Przemoc w rodzinie przejawia się w różnych formach niespenalizowanych nadużyć oraz w różnych formach skodyfikowanych przestępstw. W literaturze przedmiotu opisuje się następujące formy przemocy wewnątrzrodzinnej: fizyczną, emocjonalną, seksualną, ekonomiczną oraz izolację społeczną. W odniesieniu do dzieci wyróżnia się również zaniedbania opiekuńcze i wychowawcze rodziców (opiekunów).

Wymienione formy przemocy najczęściej występują łącznie i w różnych wariantach. Ofiarami przemocy rodzinnej są przede wszystkim dzieci i kobiety, rzadziej ludzie starzy, najrzadziej mężczyźni; sprawcami przemocy są najczęściej mężczyźni.

Ujawnienie problemu przemocy wewnątrzrodzinnej, w wielu krajach świata zaowocowało nie tylko rozwojem badań, ale również rozwojem systemów ochrony prawnej oraz utworzeniem efektywnych struktur pomocy ofiarom i sprawcom. W Polsce w ostatnich latach również obserwuje się ten proces.

Spis treści

1. Charakterystyka zjawiska. Definicje, terminologia	1
2. Przemoc w rodzinie jako zagadnienie rozpatrywane przez społeczność międzynarodową	5
3. Specyficzne regulacje prawne dotyczące przemocy w rodzinie w wybranych krajach	6
4. Społeczne postrzeganie problemu przemocy w rodzinie	9
5. Przemoc w rodzinie jako problem społeczny w Polsce	10

1. Charakterystyka zjawiska. Definicje, terminologia

Rodzina powszechnie uznawana jest za jedną z największych wartości w życiu człowieka, a dom rodzinnym kojarzy się z miejscem bezpiecznym i przyjaznym, w którym relacje między małżonkami oraz między rodzicami i dziećmi oparte są na miłości, wzajemnym szacunku, wsparciu i zrozumieniu. Tymczasem jak pokazują liczne badania socjologiczne i kryminologiczne rzeczywistość odbiega od tego powszechnego stereotypu.

Większość ofiar przemocy - staje się ofiarami w domu rodzinnym. Na przykład szacuje się, że w Stanach Zjednoczonych na każde 1000 dzieci, przypada 47 dzieci maltretowanych, a niemal połowa kobiet doświadcza przemocy ze strony swych partnerów. Według raportu Komisji Sprawiedliwości Senatu USA z 1992 roku 1 z 5 przypadków napaści zgłoszonych policji miało miejsce w domu rodzinnym ofiary.

Znaczny procent zabójstw jest dokonywany - właśnie w obrębie rodziny; w różnych społeczeństwach odsetek ten wynosi od 25% do 67 %.¹

Z kolei w raporcie UNICEF, stwierdza się, że zależnie od kraju 20% do 50 % kobiet doświadczyło w swoim życiu przemocy fizycznej ze strony partnera (męża, konkubina) lub najbliższych krewnych.²

Dane uzyskiwane w polskich badaniach wskazują na równie dużą skalę występowania tego zjawiska w naszym kraju.

Mimo powszechności zjawiska, prawda o przemocy w rodzinie z trudem toruje sobie drogę do świadomości społecznej. Nadal w opinii społecznej pokutują tzw. mity o przemocy domowej (fałszywe przekonania), a do najczęściej wyrażanych zalicza się następujące:

- „przemoc domowa to marginalny problem społeczny”,
- „przemoc domowa występuje tylko w rodzinach biednych i patologicznych”,
- „przemoc domowa nie powoduje poważnych skutków”.

Zależnie od przyjętych założeń, w literaturze przedmiotu sformułowano „szerokie” i „wąskie” definicje przemocy domowej. Definicja Rady Europy z 1986 roku uznawana jest za pewnego rodzaju kompromis między tymi definicjami i brzmi następująco:

Przemoc domowa to: "każde działanie jednego z członków rodziny lub zaniedbanie, które zagrażają życiu, cielesnej i psychicznej integralności lub wolności innego członka tej samej rodziny bądź poważnie szkodzą rozwojowi jego (jej) osobowości"³.

¹ Za: L. E. Walker, *The Battered Women*, Harper Perennial, Nowy Jork 1979.

² *Domestic Violence Against Women and Girls*, "Innocent Digest" No. 6 - May 2000, UNICEF, s. 2.

³ K. Browne, M. Herbert, *Zapobieganie przemocy w rodzinie*, PARPA, Warszawa 1999, s. 21.

W publikacjach Polskiej Agencji Rozwiązywania Problemów Alkoholowych na temat przemocy w rodzinie przyjęto następująca, roboczą definicję:

Przemoc domowa to: "działanie lub zaniechanie działania w ramach rodziny, dokonywane przez jednego z jej członków przeciwko pozostałym, z wykorzystaniem istniejącej lub stworzonej przez okoliczności przewagi lub władzy, godzące w ich prawa, albo dobra osobiste, a szczególnie w ich życie lub zdrowie (fizyczne i psychiczne) oraz powodujące u nich szkody i cierpienie".⁴

Ofiarami przemocy w rodzinie niezależnie od różnic geograficznych i kulturowych najczęściej są dzieci i kobiety; mężczyźni stanowią niewielki marginalny procent ofiar przemocy wewnątrzrodzinnej.

Przemoc jako zjawisko społeczne, występujące w różnych formach i w różnych obszarach życia ludzkiego, zaczęto opisywać i diagnozować stosunkowo niedawno. Ukierunkowane badania nad **przemocą w rodzinie**⁵ rozpoczęto dopiero pod koniec lat czterdziestych XX wieku.

Punktem wyjścia do rozwinięcia się badań nad przemocą w rodzinie było „odkrycie” faktu, iż niektórzy rodzice znęcają się nad dziećmi.

Pierwsze raporty i publikacje lekarzy sądowych i klinicystów informujące o maltretowaniu dzieci ukazały się w Europie pod koniec XIX wieku. W 1929 roku na XIV Kongresie Medycyny Sądowej lekarze francuscy Parrisot i Caussade przedstawili obszerny raport *O znęcaniu się nad dzieckiem*,⁶ który w Europie stał się punktem zwrotnym dla zdefiniowania zjawiska „krzywdzenia dzieci”.

W 1961 roku z inicjatywy amerykańskiego pediatry N. Kempe, odbyło się pierwsze w świecie spotkanie, poświęcone zagadnieniu przemocy wobec dzieci zatytułowane The Battered Child Syndrom (syndrom dziecka bitego), na którym naukowcy dyskutowali o fizycznych skutkach urazów u dzieci, spowodowanych biciem, metodach ich rozpoznawania oraz leczenia. Efektem tego spotkania było uznanie „bicia dzieci” za problem medyczny i społeczny.

W 1962 roku wprowadzono do literatury medycznej nową jednostkę chorobową - „zespół dziecka maltretowanego”.

Od tego momentu dynamicznie zaczęły rozwijać się badania nad przemocą wobec dzieci (która ma miejsce nie tylko w domu rodzinnym), dając początek nowej dyscyplinie naukowej nazwanej - „**child abuse**” (polski odpowiednik tego terminu to - „krzywdzenie dzieci”). Kempe koncentrował swoje badania na fizycznych urazach, wynikłych z zamierzonego działania sprawcy. Jednak z upływem lat zrozumiano, że krzywdzenie dzieci jest zjawiskiem bardziej złożonym i może przybierać różne postacie.

W kolejnych latach amerykańscy lekarze opisali nowe formy nadużyć wobec dzieci; w 1979 roku D. Finkelhor wyodrębnił i opisał seksualne wykorzystywanie dzieci, w 1980 roku J. Garbarino - emocjonalne maltretowanie dzieci.

Obecnie w literaturze przedmiotu **wyróżnia się następujące formy krzywdzenia dzieci:**

fizyczne - czyli formy nieprzypadkowych chorób i urazów powodowane u dzieci przez ich opiekunów na skutek np. bicia dzieci, szarpania, kopania, przypalania papierosem, potrząsania (dotyczy niemowląt i powoduje nieodwracalne uszkodzenia

⁴ Za: J. Melibruda, *Przemoc domowa*, w: "Charaktery. Magazyn Psychologiczny dla Każdego" nr 9, październik 1997, s. 14.

⁵ Terminu „przemoc w rodzinie”, używany jest zamiennie z terminami - „przemoc domowa”, „przemoc wewnątrzrodzinna”.

⁶ Za: A. Margolis, *Medyczna diagnostyka zespołu dziecka maltretowanego*, (w:) *Jak organizować lokalny system pomocy dzieciom krzywdzonym*, Fundacja "Dzieci Niczyje", Warszawa 1998.

mózgu); skrajną formą przemocy fizycznej jest zabicie dziecka (dzieciobójstwo, zabójstwo),

emocjonalne - czyli świadome niszczenie lub znaczące obniżanie możliwości rozwojowych dziecka poprzez np. ośmieszanie dziecka, nieokazywanie pozytywnych uczuć, nadmierny rygorizm, zastraszanie,

seksualne - czyli przymuszanie dzieci do aktywności seksualnej, której dzieci nie rozumieją i na którą świadomie nie są zdolne przyzwalać poprzez np. nakłanianie dzieci do oglądania materiałów pornograficznych, angażowanie dzieci do produkcji materiałów pornograficznych, czyny lubieżne wobec dziecka, gwałty,

zaniedbanie - (emocjonalne i fizyczne) - czyli ignorowanie potrzeb dziecka w zakresie odżywiania, odzieży, schronienia, higieny, opieki medycznej, kształcenia, wychowania (np. brak codziennej, właściwej opieki ze strony rodziców lub opiekunów, nieudzielanie pomocy lekarskiej w przypadku chorób).

Współczesna medycyna „znęcanie się nad dzieckiem i inne złe obchodzenie się” uznaje za odrębną jednostkę chorobową - nr E-967. Jednostka ta ujęta jest w dodatkowej klasyfikacji zewnętrznych przyczyn urazów i zatruc *Międzynarodowej Klasyfikacji Chorób, Urazów i Przyczyn Zgonów*, Międzynarodowej Organizacji Zdrowia (WHO) i dzieli się na:

E-967.0 - przez rodziców,

E-967.1 - przez inne określone osoby,

E-967.2 - przez inne nieokreślone osoby.

Warto podkreślić, że **okrutne traktowanie małego dziecka ma szczególnie dramatyczne konsekwencje dla jego rozwoju osobowego, albowiem powoduje nieodwracalne uszkodzenia tych części mózgu, które odpowiadają za emocje i intelekt.** Na potwierdzenie tej tezy przytoczmy opinię Alice Miller, wybitnego psychologa i psychoanalityka:⁷

"W przeciwieństwie do panujących jeszcze 15 lat temu poglądów, wiadomo dziś, że mózg ludzki w momencie narodzin nie jest jeszcze w pełni ukształtowany. Zdolności umysłowe, jakie osiąga człowiek i kształt jego osobowości, zależne są od doświadczeń pierwszych trzech lat życia. Badania nad opuszczonymi i drastycznie źle traktowanymi dziećmi rumuńskimi ujawniły uderzające uszkodzenia pewnych części mózgu, które determinują emocjonalne i intelektualne niedomogi w późniejszym życiu. Według najświeższych odkryć neurobiologii powtarzające się urazy prowadzą do wydzielania się w nadmiarze hormonów stresowych, które atakują delikatną tkankę mózgu i niszczą istniejące neurony. Inne badania maltretowanych dzieci ujawniły, że rejony mózgu odpowiedzialne za „zarządzanie” emocjami są 20 do 30 procent mniejsze niż u osób normalnych."

Przemoc wobec kobiet jako problem społeczny została wyodrębniona w latach sześćdziesiątych przez organizacje feministyczne, działające w ramach ruchu wyzwolenia kobiet (Women's Liberation). Diagnoza tego zjawiska ujawniła specyfikę przemocy wobec kobiet, wynikającą z faktu, iż to przeważnie mężczyźni są jej sprawcami, a funkcjonujące wzory kulturowe, obyczaje, niekiedy „usprawiedliwiają i przyzwalają” na takie zachowania mężczyzn oraz, że do aktów przemocy dochodzi najczęściej w domu rodzinnym kobiety. Kobiety podobnie jak dzieci są przede wszystkim ofiarami przemocy fizycznej, seksualnej i emocjonalnej.

⁷ A. Miller, *Společno-polityczne konsekwencje przemocy wobec dziecka*, referat wygłoszony podczas wizyty na Wydziale Psychologii Uniwersytetu Warszawskiego w 1999 r., www.psych.uw.edu.pl/Conowego/konsekwencje.html.

Badania nad przemocą wobec dzieci i kobiet, a zwłaszcza ustalenie faktu, iż dzieci i kobiety - ofiary przemocy, doznają jej najczęściej od osób najbliższych, w domu rodzinnym, doprowadziły do identyfikacji problemu jakim jest przemoc w rodzinie.

Przy czym należy podkreślić, iż kłótnie i konflikty do jakich dochodzi w wielu rodzinach nie zawsze oznaczają, iż w tych rodzinach ma miejsce przemoc. O przemoc mówi się tylko wówczas, gdy relacje między członkami rodziny są „nierówne”, a jeden z nich ma władzę i kontrolę nad pozostałymi, którą wykorzystuje do wywierania przymusu, presji w taki sposób, że wywołuje u nich lęk oraz krzywdę fizyczną i emocjonalną. Do zachowań uznawanych za przejawy przemocy w rodzinie zalicza się następujące zachowania partnera wobec partnera (np. męża wobec żony, żony wobec męża), rodziców wobec dzieci, dzieci wobec rodziców oraz dorosłych dzieci wobec starych rodziców:

krzywdzenie fizyczne (występuje wówczas gdy sprawca fizycznie atakuje ofiarę, ale również gdy niszczy przedmioty do niej należące),

krzywdzenie emocjonalne (każde działanie zmierzające do poniżenia, obrażenia, zastraszenia ofiary, pozbawienia jej wiary we własne kompetencje i możliwości, m.in. szantażowanie, traktowanie jak służącego, wykluczanie z podejmowania decyzji dotyczących wspólnego życia - np. wydatków rodzinnych, spędzania wolnego czasu, kontaktów towarzyskich),

krzywdzenie seksualne (każde działanie zmuszające ofiarę do aktywności seksualnej, wbrew jej woli),

uzależnienie ekonomiczne (występuje wówczas, gdy sprawca całkowicie kontroluje i decyduje o dochodach rodziny, a ofiara nie ma do nich dostępu lub ma ten dostęp ograniczony, co powoduje, iż jej przetrwanie uzależnione jest od decyzji sprawcy),

izolacja społeczna (występuje wówczas gdy sprawca zabrania swej ofierze wszelkich kontaktów społecznych - np. z krewnymi, znajomymi, lub całkowicie je kontroluje i limituje - np. decyduje o tym kogo i kiedy ofiara może spotkać, co czytać, do kogo telefonować).

Przyczyny przemocy w rodzinie są wielorakie; najczęściej wyróżnia się 4 rodzaje tzw. czynników ryzyka; indywidualne (m.in. doświadczenia osobnicze, cechy osobowości), rodzinne (m.in. status rodziny, przekaz pokoleniowy), środowiskowe (m.in. możliwość uzyskania pomocy, wsparcia, kontrola społeczna), kulturowo-obyczajowe (m.in. normy obyczajowe, system prawny, system pomocy społecznej).

W literaturze przedmiotu podkreśla się, że **przemoc wewnątrzrodzinną ma określone konsekwencje w wymiarze jednostkowym i ogólnospołecznym:**

- stanowi zagrożenie dla następnego pokolenia; dzieci wobec których stosowano przemoc, nie tylko częściej powtarzają takie zachowanie wobec własnego potomstwa, ale także na większą skalę dokonują aktów przemocy w społeczeństwie,
- istnieje ścisły związek między zachowaniem w domu i poza domem; wyniki badań socjologicznych i kryminologicznych jednoznacznie wskazują na korelację różnych typów zachowań patologicznych (prostyucja, bezdomność, przestępczość) z przemocą domową,
- niszczy zdrowie psychiczne i fizyczne ofiar, utrudnia im prawidłowe funkcjonowanie społeczne,
- naraża na określone straty finansowe państwo i społeczeństwo, zwłaszcza sektor wymiaru sprawiedliwości, zdrowia i pomocy socjalnej.

2. Przemoc w rodzinie jako zagadnienie rozpatrywane przez społeczność międzynarodową

Ze względu na dramatyczne skutki i znaczną skalę występowania - przemoc w rodzinie - w ostatnich latach stała się przedmiotem zainteresowania ośrodków naukowych, rządów, krajowych i międzynarodowych organizacji pozarządowych oraz organizacji międzynarodowych. **W latach dziewięćdziesiątych na szczęblu międzynarodowym uznano ją za problem praw człowieka.**

Organizacja Narodów Zjednoczonych, Rada Europy, Unia Europejska, to międzynarodowe organizacje, które finansują specjalistyczne programy zorientowane na zapobieganie przemocy oraz pomoc ofiarom i sprawcom, organizują sesje i konferencje poświęcone tej tematyce, uchwalają dokumenty i akty prawne, mające sprzyjać rozwiązywaniu tego problemu w krajach członkowskich.

Wyżej wymienione organizacje uznają, że prawo do wolności od przemocy w domu, czy od zagrożenia taką przemocą stanowi fundamentalne i powszechne prawo człowieka.

W raporcie Parlamentu Europejskiego uznano: że "przemoc jest pogwałceniem prawa człowieka do życia, bezpieczeństwa osobistego, wolności, godności oraz fizycznej i umysłowej integralności, tym samym stanowi przeszkodę dla pełnego rozwoju istoty ludzkiej"⁸.

W podręczniku "Strategie postępowania z przemocą w rodzinie" wydanego przez ONZ zaznacza się, że "przemoc można spotkać w różnych domach, we wszystkich zakątkach świata. Ofiarami przemocy w rodzinie mogą być kobiety bądź mężczyźni, młodzi lub starzy, bogaci albo biedni, pochodzący ze wszystkich warstw społecznych i różnych wpływach politycznych".

W tym samym podręczniku pisząc o skutkach przemocy rodzinnej autorzy stwierdzają co następuje:

"Ogromnym kosztem ponoszonym w sferze osobistej, będącym rezultatem przemocy w rodzinie, towarzyszą koszty społeczne i ekonomiczne wynikające z takiego postępowania. Koszty społeczne to napiętnowanie poszczególnych rodzin, izolacja społeczna oraz czasowa lub stała zależność ekonomiczna i psychologiczna członków rodziny od jednostek udzielających pomocy czy systemu opieki społecznej

Koszt jaki ponosi społeczeństwo jest znaczący w kategoriach finansowych. Ogromne sumy pieniędzy są wydatkowane na policję i obsługę sądową, usługi w zakresie opieki zdrowotnej i socjalnej, doraźne schroniska dla kobiet oraz świadczenia z ubezpieczeń społecznych".⁹

A także podkreślają, że **przemoc w rodzinie, to problem głęboko ukryty, o którym w wielu krajach mówi się bardzo niechętnie, bagatelizuje lub udaje, że go nie ma. Wynika to głównie z obawy, jak stwierdzono, że jego ujawnienie może stanowić zagrożenie dla spójności rodziny.**

Rada Europy wydała kilka rekomendacji dla rządów państw członkowskich w sprawie postępowania i przeciwdziałania przemocy w rodzinie, w tym najważniejsze z nich to;

1. *Rekomendacja R79/17 w sprawie ochrony dzieci przed okrutnym i poniżającym traktowaniem,*

⁸ *Jak chronić kobiety i dzieci przed przemocą?*, "Dialog Europejski. Magazyn na Rzecz Integracji Europejskiej", listopad-grudzień 1999 nr 4, s. 20.

⁹ *Strategie postępowania z przemocą w rodzinie. Podręcznik*, Biuro Narodów Zjednoczonych w Wiedniu, Centrum Rozwoju Społecznego i Spraw Humanitarnych, Narody Zjednoczone, Nowy Jork 1993, wydany staraniem Biura Pełnomocnika Rządu ds. Rodziny i Kobiet, Warszawa 1995, s. 11.

2. *Rekomendacja R/85/17 w sprawie przemocy w rodzinie*, która zaleca m.in.:
 - informowanie społeczeństwa o skali zjawiska przemocy rodzinnej,
 - wczesne wykrywanie i pomoc dla ofiar,
 - powoływanie interdyscyplinarnej instytucji rządowej ds. przemocy w rodzinie,
 - prowadzenie profesjonalnych szkoleń dla osób pracujących z dzieckiem i rodziną,
 - zmianę przepisów prawnych w celu ograniczenia lub zakazu stosowania kar fizycznych wobec dzieci,
 - stosowanie innych, niż tylko kary kryminalne, metod rehabilitacji sprawców.
3. *Rekomendacja R90/2 na temat środków społecznych w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie*,
4. *Rekomendacja R91/9 w sprawie środków nadzwyczajnych dotyczących rodziny*, w tym zalecenie szczególnej ochrony dla dzieci - ofiar przemocy (odformalizowany tryb wnoszenia wniosku, szybka procedura i podejmowanie działań natychmiastowych)

Organizacja Narodów Zjednoczonych w *Konwencji o prawach dziecka*, uchwalonej w 1989 roku, jasno określiła obowiązki państw członkowskich w zakresie zwalczania przemocy wobec dzieci. Artykuł 19 konwencji o prawach dziecka brzmi:

"1. Państwa-Strony będą podejmowały wszelkie właściwe kroki w dziedzinie ustawodawczej, administracyjnej, społecznej oraz wychowawczej dla ochrony dziecka przed wszelkimi formami przemocy fizycznej bądź psychicznej, krzywdy lub zaniedbania bądź złego traktowania lub wyzysku, w tym wykorzystywania w celach seksualnych, dzieci pozostających pod opieką rodzica(ów), opiekuna(ów), prawnego(ych) lub innej osoby sprawującej opiekę nad dzieckiem.

2. Tego rodzaju środki ochrony powinny obejmować, tam gdzie jest to właściwe, skuteczne przedsięwzięcia w celu stworzenia programów socjalnych dla realizacji pomocy dziecku oraz osobom sprawującym opiekę nad dzieckiem, jak również innych form działań prewencyjnych dla ustalania, informowania, wszczynania i prowadzenia śledztwa, postępowania, notowania wymienionych wyżej przypadków niewłaściwego traktowania dzieci oraz tam, gdzie jest to właściwe - ingerencję sądu."

W 1993 roku, w Wiedniu podczas ONZ-owskiej Konferencji Praw Człowieka przyjęto *Deklarację o Eliminacji Przemocy wobec Kobiet*. Podczas Konferencji w Pekinie we wrześniu 1995 roku potwierdzono przyjęte w Wiedniu ustalenia i nałożono na społeczność międzynarodową, rządy oraz organizacje pozarządowe szereg zobowiązań do podjęcia działań na rzecz eliminacji przemocy wobec kobiet (w tym również przemocy w rodzinie).

Unia Europejska, uznając przemoc za problem zdrowia publicznego, finansuje od 1997 roku program Daphne (podstawę prawną tej inicjatywy stanowi artykuł Traktatu dotyczący zdrowia publicznego), którego celem jest rozwiązanie problemu przemocy wobec kobiet i dzieci w krajach Unii. Wybrane organizacje pozarządowe działające w krajach kandydujących do Unii otrzymują ze środków przeznaczonych na program Daphne pomoc finansową do realizacji określonych programów mających na celu ochronę dzieci i kobiet przed przemocą.

3. Specyficzne regulacje prawne dotyczące przemocy w rodzinie w wybranych krajach

Realizacja standardów w zakresie ochrony przed przemocą wyznaczonych w dokumentach społeczności międzynarodowej jest możliwa tylko wówczas, gdy odpowiedni poziom ochrony gwarantuje również system prawa wewnętrznego. W wielu

krajach świata wprowadzono specyficzne przepisy prawa mające na celu ochronę ofiar przemocy domowej (m.in. dotyczące kompetencji policji oraz procedur sądowych), których konsekwencją było zorganizowanie systemów pomocy ofiarom przemocy. Warto podkreślić, że skuteczna pomoc ofiarom przemocy oraz zapobieganie przemocy w rodzinie wymaga podejścia interdyscyplinarnego. To znaczy, iż muszą ze sobą współpracować służby socjalne, służba zdrowia i wymiar sprawiedliwości.

W krajach Europy Zachodniej, Stanach Zjednoczonych Ameryki, w Kanadzie, w Australii funkcjonuje instytucjonalny system pomocy ofiarom przemocy rodzinnej. Istnieją specjalistyczne programy profilaktyczne i terapeutyczne, stosowne rozwiązania prawne oraz system rejestrowania przypadków, który stanowi podstawę dokonywanych szacunków skali zjawiska. Funkcjonowanie tych systemów umożliwiają specyficzne przepisy prawne, odnoszące się do kwestii przemocy w rodzinie, konsekwentnie wprowadzane w celu pełniejszej ochrony ofiar. Dla ilustracji tej tezy warto chociażby przytoczyć nazwy aktów prawnych i niektóre przepisy w kilku wybranych krajach, a mianowicie w USA, Kanadzie, Argentynie, Australii, Szwecji, Norwegii.

Stany Zjednoczone Ameryki

W 1967 roku we wszystkich stanach wprowadzono przepis prawny zobowiązujący lekarzy do zgłaszania zdiagnozowanych przez nich przypadków przemocy wobec dzieci odpowiednim służbom.

W 1974 roku przyjęto ustawę dotyczącą pomocy i przeciwdziałania przemocy wobec dzieci - *Child Abuse Prevention and Treatment Act*. Ustawa ta nakazuje poszczególnym stanom wdrożenie programów ochronnych i pomocy ofiarom przemocy rodzicielskiej, prowadzenie rejestrów przypadków przemocy, prawne zabezpieczenie tajemnicy danych i ochronę dla osób zgłaszających przypadek.

W innej federalnej ustawie z 1980 roku - *Adoption Assistance Child Welfare Act* zapisano, iż dzieci będące ofiarami przemocy rodzicielskiej winny być umieszczone w rodzinie zastępczej i co najmniej raz na pół roku należy sporządzić raport o ich sytuacji życiowej. W raporcie winna być informacja o planie działania, w tym określenie prawdopodobnego terminu powrotu do rodziny biologicznej, a gdy jest to możliwe - zalecenia dotyczące umieszczenia w placówce lub w rodzinie adopcyjnej.

W 1986 roku wydano ustawę o ochronie przed seksualnym wykorzystywaniem dzieci - *Federal Protection of Children Against Sexual Exploitation Act*, która określa zasady interwencji wobec ofiary i sankcje wobec sprawców.

W 1984 roku wydano ustawę o zapobieganiu przemocy w rodzinie - *The Family Violence Prevention and Services Act*, który reguluje kwestie zapobiegania przemocy w rodzinie, prowadzenie schronisk dla ofiar przemocy rodzinnej oraz prowadzenie różnorodnych programów pomocowych.

Argentyna

W Argentynie obowiązuje Ustawa o przemocy w rodzinie, która zapewnia różne środki w ramach systemu prawa rodzinnego. Obejmują one usunięcie sprawcy z domu, obowiązkowe uczestnictwo w programach rehabilitacji, rekompensatę dla ofiary i inne przepisy finansowe.

Australia

W niektórych stanach Australii policja ma prawo do wkraczania do pomieszczeń prywatnych, o ile istnieje uzasadnione podejrzenie, że miał miejsce przypadek użycia przemocy.

W wielu stanach Australii ustawodawstwo nakłada na żony obowiązek składania zeznań podczas rozprawy sądowej, w której ich mężowie występują w roli oskarżonych. W niektórych stanach sąd może wydać tzw. nakaz ochrony, który chroni ofiarę przed kontaktem ze sprawcą przemocy. Złamanie nakazu jest przestępstwem kryminalnym i policja może zatrzymać bez nakazu sądowego osobę, która naruszyła nakaz ochronny. Procedury związane z uzyskaniem nakazów są szybkie, tanie, a proces egzekucji skuteczny. Nakaz ochronny nie karze sprawcy natychmiast. Zatrzymanie i postawienie w stan oskarżenia następuje jedynie wtedy, gdy zaistnieje przypadek przemocy.

Nakaz sądowy może zabraniać sprawcy molestowania, szykanowania osoby lub też polecić mu opuszczenie domu na określony okres czasu.

Kanada

W prowincji Ontario od 1985 roku obowiązuje *Child and Family Act*, który reguluje całokształt pomocy socjalnej, w tym również system pomocy ofiarom przemocy rodzinnej.

W myśl tego aktu każda osoba, która podejrzewa, iż jakieś dziecko jest prawdopodobnie ofiarą przemocy lub zaniedbania, zobowiązana jest do natychmiastowego powiadomienia o tym fakcie odpowiednich służb (agencje ochrony dziecka i rodziny).

Szczególna odpowiedzialność spoczywa na specjalistach pracujących z dziećmi (m.in. lekarzach, nauczycielach, pielęgniarkach, psychologach, duchownych). Zobowiązani są oni do powiadomienia odpowiednich służb, jeżeli podejrzewają, iż dziecko, którym się zajmują jest ofiarą przemocy. Zaniedbanie tego obowiązku jest traktowane jak przestępstwo wobec dziecka i zagrożone jest karą grzywny.

Pracownicy socjalni zatrudnieni w agencjach ochrony dziecka i rodziny mają uprawnienia do natychmiastowego działania, jeżeli otrzymają informację o przypadku przemocy lub zaniedbania wobec dziecka (m.in. mogą umieścić dziecko w bezpiecznym miejscu). Agencje takie dyżurują całą dobę.

W prowincji Manitoba powstał specjalny sąd karny zajmujący się wyłącznie przestępstwami przemocy w rodzinie dokonywanej wobec współmałżonka, wobec dzieci i wobec osób starszych. Sprawy toczą się w trybie przyspieszonym. Sąd udziela informacji o służbach świadczących pomoc terapeutyczną. Po wydaniu wyroku sąd kieruje sprawców przemocy do udziału w programach rehabilitacji.

Od 1983 roku w Kanadzie obowiązują przepisy, zawarte w kodeksie karnym uznające za przestępstwo seksualną agresję męża lub żony. Przed wprowadzeniem tych przepisów mężczyzna nie mógł być oskarżony o gwałt, jeżeli ofiarą gwałtu była jego żona. Regionalne systemy odszkodowań przewidują wypłaty odszkodowań ofiarom przemocy rodzinnej.

Norwegia

Parent and Child Act z 1987 roku wprowadził zakaz fizycznego karania dzieci. Stosowny przepis brzmi następująco:

"Dziecko nie może być narażone na przemoc fizyczną ani na jakiegokolwiek traktowanie zagrażające jego zdrowiu fizycznemu lub psychicznemu."

Szwecja

W 1977 roku na wniosek Riksdagu powołano Komisję do zbadania sytuacji prawnej dzieci. W pracach tej komisji brali udział politycy, prawnicy, psychologowie, psychiatrzy oraz przedstawiciele różnych urzędów i organizacji. Zgodnie z wytycznymi Riksdagu Komisja miała ustalić m.in. czy można by uzupełnić kodeks rodzinny prze-

pisami o zakazie stosowania kar cielesnych jako metody wychowawczej. Wynikiem prac Komisji było opracowanie projektu przepisu o zakazie stosowania kar cielesnych i innych kar zmierzających do upokorzenia dziecka. W marcu 1979 roku Riksdag przy poparciu wszystkich partii politycznych niemal jednogłośnie uchwalił zgłoszony projekt.

Nowy przepis zamieszczony w rozdziale 6 art. 3 ust. 2 Kodeksu rodzinnego stanowi:

"Dzieci mają prawo do opieki, bezpieczeństwa i dobrego wychowania.

Dzieci powinny być traktowane z szacunkiem dla ich osoby i indywidualności.

Nie wolno stosować wobec dzieci kar fizycznych ani innych upokarzających kar."

W przypadkach rozwodów sąd może w związku z zasadami zawartymi w Kodeksie Małżeńskim, na prośbę małżonka wydać postanowienie zakazujące spotkania się parze małżeńskiej do czasu orzeczenia rozwodu. Jest to forma zwana zakazem molestowania. Po rozwodzie sąd może wydać decyzję zakazu wizyt. Również prokurator okręgowy może zwrócić się do sądu o wydanie zakazu na prośbę współmałżonka, który znajduje się w sytuacji zagrożenia przemocą. Sprawca przemocy otrzymuje zakaz przebywania w mieszkaniu, miejscu pracy i w innych miejscach często uczęszczanych przez ofiarę. Niezastosowanie się do zakazu karane jest grzywną lub pozbawieniem wolności.

3. Społeczne postrzeganie problemu przemocy

Problem społeczny może być analizowany w dwóch wymiarach: wymiarze obiektywnym (rzeczywista skala i intensywność zjawiska opisana przy pomocy statystyk i wyników badań naukowych) oraz w subiektywnym, pokazującym w jakim zakresie opinia społeczna jest skłonna uznać dane zjawisko za problem społeczny.¹⁰ Społeczne uznanie problemu pozwala na opracowanie i wdrożenie określonej polityki mającej na celu jego rozwiązanie.

Przemoc w rodzinie jest problemem społecznym uznanym nie tylko przez społeczność międzynarodową, ale również przez obywateli wielu państw europejskich.

Według najnowszych badań Eurobarometru, przeprowadzonych w lipcu 1999 roku, a dotyczących postaw obywateli UE wobec przemocy w stosunku do kobiet i dzieci większość obywateli państw Unii Europejskiej jest świadoma istnienia takiego problemu i uważa ten rodzaj przemocy za powszechny. Tylko 4% respondentów nigdy nie słyszało o przemocy wobec kobiet i tylko 1% o przemocy wobec dzieci. Zdecydowana większość badanych potępiła przemoc wobec dzieci i kobiet i uznała, że UE powinna angażować się w zwalczanie tego zjawiska.

W Polsce w badaniach przeprowadzonych przez Ośrodek Badania Opinii Publicznej (OBOP)¹¹ w grudniu 1997 roku na pytanie, czy w Polsce jest wiele czy raczej niewiele rodzin, w których zdarzają się przypadki przemocy (np. bicia, okrutnego traktowania lub poniżania dorosłych członków rodziny), respondenci odpowiedzieli następująco:

- jest więcej niż połowa takich rodzin - 8%,
- między połową a jedną czwartą - 32%,
- mniej niż jedna czwarta - 35%,

¹⁰ Za: Monika Sajkowska, *Krzywdzenie dzieci w Polsce*, Fundacja „Dzieci Niczyje”, Warszawa 1999, ekspertyza, maszynopis.

¹¹ Komunikat: *O kampanii. "Powstrzymać przemoc domową"*, OBOP, Warszawa, grudzień 1997 r.

- trudno powiedzieć - 9%.

Na to pytanie, czy w Polsce jest wiele rodzin, w których zdarzają się przypadki przemocy rodziców wobec dzieci, respondenci odpowiedzieli następująco:

- jest więcej niż połowa takich rodzin - 10%,
- między połową a jedną czwartą - 34%,
- sporadyczne przypadki - 17%,
- trudno powiedzieć - 8%.

Blisko 90% badanych opowiedziało się za podejmowaniem interwencji w przypadku przemocy w rodzinie, a 87% respondentów uznało niesienie pomocy ofiarom przemocy za moralny obowiązek, który dotyczy każdego.

Tak więc wszelkie działania organizacji międzynarodowych i rządów mające na celu przeciwdziałanie przemocy w rodzinie znajdują poparcie obywateli nie tylko krajów Unii Europejskiej, ale również Polski. Wydaje się więc w pełni uzasadnione oczekiwanie wielu środowisk, że problem przemocy w rodzinie zostanie uznany za poważne zjawisko społeczne, wymagające podjęcia zaplanowanych działań w sferze polityki społecznej, kreowanej przez rząd.

4. Przemoc w rodzinie jako problem społeczny w Polsce

Problem przemocy w rodzinie, w naszym kraju był przez wiele lat przemilczany i marginalizowany. Proces jego powolnego ujawniania nastąpił po 1989 roku, kiedy to powstały warunki ustrojowe umożliwiające podejmowanie aktywności obywatelskiej.

Początkowo przemocą w rodzinie zajęły się organizacje pozarządowe: działające na rzecz praw dzieci oraz organizacje feministyczne, wskazujące obszary dyskryminacji kobiet.

Organizacje pozarządowe nie tylko udzielały pomocy prawnej i terapeutycznej ofiarom przemocy, ale rozpoczęły kampanie edukacyjne mające na celu z jednej strony - uwrażliwienie społeczeństwa i decydentów na problem, z drugiej zaś - zorganizowanie sprawnego systemu pomocy ofiarom. Od początku lat dziewięćdziesiątych zarówno organizacje pozarządowe, jak i nieliczne ośrodki naukowe zaczęły również prowadzić badania mające na celu zdiagnozowanie zjawiska i oszacowanie jego skali. **Aktualnie organizacje pozarządowe mają większą wiedzę i doświadczenie w zakresie diagnozy i działań pomocowych, niż instytucje publiczne.** Prowadzą bowiem specjalistyczne poradnictwo i terapie, hostele dla ofiar, współpracują z ośrodkami pomocy społecznej i władzami samorządowymi, organizują szkolenia dla różnych grup zawodowych oraz lokalne sieci osób współpracujących przy udzielaniu pomocy w konkretnych przypadkach przemocy wewnątrzrodzinnej, konferencje naukowe, a także wydają liczne publikacje. Wiele z tych działań realizowana jest jako zadania zlecone przez władze publiczne.

Problemem przemocy w rodzinie, a w tym również przemocą wobec dzieci i wobec kobiet, od połowy lat dziewięćdziesiątych, w różnym stopniu zainteresowany był rząd, parlament i samorządy lokalne.

W 1995 roku w urzędzie Pełnomocnika Rządu ds. Rodziny i Kobiet przetłumaczono i wydano Podręcznik ONZ - *Strategie postępowania z przemocą w rodzinie*. W 1997 roku w ramach tego urzędu opracowano program polityki państwa wobec rodziny oraz krajowy program działań na rzecz kobiet. W obu wyżej wymienionych programach określono cele, działania kierunkowe i zadania programowe, mające na celu przeciwdziałanie przemocy w rodzinie oraz budowanie skutecznego systemu pomocy ofiarom.

Opracowano również specjalistyczny program „Przeciw Przemocy - Wyrównać Szanse” przy współudziale ONZ (United Nations Development Programme), którego wdrażanie rozpoczęto w sierpniu 1997 roku.

Po wyborach parlamentarnych we wrześniu 1997 roku Pełnomocnik Rządu ds. Rodziny dokonał nowelizacji programu i w nowej wersji program ten jest kontynuowany.¹²

Inna agenda rządowa, a mianowicie Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych (PARPA), w ramach swojej działalności edukacyjnej i terapeutycznej prowadzi Ogólnopolskie Pogotowie dla Ofiar Przemocy w Rodzinie „Niebieska Linia”, szkolenia specjalistów, kampanie publiczne.

PARPA opracowała procedurę interwencji Policji w przypadku przemocy w rodzinie tzw. Niebieską Kartę. Od października 1998 roku procedura Niebieskich Kart zarządzaniem Komendanta Głównego Policji jest obowiązująca w Policji, a decyzją Dyrektora Departamentu Pomocy Społecznej Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej - w praktyce działań pomocy społecznej.

Nowelizacje **ustawy o pomocy społecznej z 1990 r. oraz ustawy o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi z 1982 r.** dokonane pod koniec lat dziewięćdziesiątych, wprowadziły przepisy, które nakładają określone zobowiązania na samorządy lokalne w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

Zgodnie z *ustawą o pomocy społecznej* powiaty powinny organizować i prowadzić ośrodki interwencji kryzysowej, a Centra Pomocy Rodzinie, (również prowadzone przez powiat), odpowiedzialne za wielozakresową pomoc rodzinom dysfunkcyjnym, powinny podejmować działania profilaktyczne i pomocowe dla ofiar przemocy w rodzinie.

Ustawa o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi zobowiązuje gminę do prowadzenia działań związanych z profilaktyką i rozwiązywaniem problemów alkoholowych, w tym również „udzielanie rodzinom, w których występują problemy alkoholowe, pomocy psychospołecznej i prawnej, a w szczególności ochrony przed przemocą w rodzinie.

Mimo niewątpliwego postępu jaki nastąpił od 1989 roku w zakresie budowania systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie, warto zauważyć, że w ostatnich trzech latach problem ten nie został wystarczająco jasno sformułowany w programie polityki społecznej rządu. Wprawdzie w dokumencie Pełnomocnika Rządu ds. Rodziny zatytułowanym *Stan realizacji polityki prorodzinnej państwa na dzień 9 marca 2000 r.* zawarto informacje o kontynuowaniu zmodyfikowanego programu Pełnomocnika Rządu ds. Kobiet i Rodziny „Przeciw przemocy - wyrównać szanse”, to jednak w oficjalnych dokumentach przedstawiających politykę rządu wobec rodziny, przemoc w rodzinie jako problem społeczny, jest pominięta.

W *Raporcie O sytuacji polskich rodzin*, przyjętym przez Radę Ministrów w lipcu 1998 roku, „przemoc w rodzinie” usytuowano w rozdziale 4 zatytułowanym *Dzieci i młodzież* jako podpunkt do punktu zatytułowanego *Przemoc i agresja wśród dzieci i młodzieży*. A całe dość skomplikowane zjawisko opisano w następujący sposób „ogólnie przyjmuje się, że jedną z przyczyn agresji wśród młodych może być sytuacja w domu rodzinnym”. Ponadto przytoczono statystyki policyjne o podjętych interwencjach domowych na skutek zgłoszonej przemocy. W kolejnym podpunkcie rozdziału 4 zatytułowanym *Patologie społeczne*, wymieniono przestępczość, alkoholizm, nikoty-

¹² Za: *Stan realizacji polityki prorodzinnej państwa na dzień 9 marca 2000 r.*, Materiały wewnętrzne opracowane w Biurze Pełnomocnika Rządu ds. Rodziny, Warszawa, marzec 2000 r., ss. 32-33.

nizm i narkomanię, prostytutkę nieletnich i samobójstwa, wiele innych negatywnych zjawisk społecznych, również w tym punkcie przemocy rodzinnej nie uwzględniono.

Wyżej wymieniony Raport stanowił podstawę do opracowania polityki państwa wobec rodziny na najbliższe 10 lat. W dokumencie prezentującym tę politykę - *Polityka prorodzinna Państwa*, przyjętym przez Radę Ministrów w listopadzie 1999 roku kwestii przemocy w rodzinie nie uwzględniono w jakimkolwiek kontekście.

W tym miejscu warto przypomnieć, że po pierwsze, na Polsce spoczywają określone zobowiązania międzynarodowe, ponieważ jest członkiem ONZ i Rady Europy oraz stroną wielu aktów prawa międzynarodowego (m.in. *Konwencji o prawach dziecka*, *Konwencji o eliminacji wszelkich form dyskryminacji kobiet*).

Po drugie, prowadzone w ostatnich dziesięciu latach badania naukowe, statystyki policyjne i resortu sprawiedliwości oraz publikacje wielu organizacji pozarządowych, wskazują jednoznacznie na istnienie takiego problemu społecznego w Polsce oraz na jego nasilający się charakter.

O znaczącej skali występowania przemocy w rodzinie świadczą chociażby następujące wybrane dane statystyczne i wyniki badań naukowych:

1. Liczba interwencji podejmowanych przez Policję w związku ze zgłoszeniem faktu przemocy wewnątrzrodzinnej; na przykład w 1995 roku Policja podjęła 920 989 interwencji na skutek zgłoszenia przemocy domowej, w 1996 r. - 947 651, a w 1997 - 1 163 160.

Statystyki policyjne rejestrują stały wzrost liczby podejrzanych o popełnienie przestępstwa znęcania się nad członkami rodziny. Podczas gdy w 1990 roku zarejestrowano 11 503 osoby podejrzane o popełnienie tego przestępstwa, to w 1998 roku odnotowano już 26 141 podejrzanych osób.

2. Skalę drastycznych zaniedbań wobec dzieci po części obrazować może liczba małoletnich, pozbawionych bezpośredniej opieki rodzicielskiej, przebywających w różnego typu placówkach opiekuńczo-wychowawczych (m.in. w domach dziecka, pogotowiach opiekuńczych, domach pomocy społecznej). W latach dziewięćdziesiątych liczba takich dzieci była względnie stała i wynosiła od ok. 62 do ok. 65 tysięcy dzieci w skali roku.

W 1997 roku pod nadzorem sądu opiekuńczego znajdowało się 169 776 dzieci, w tym 99 983 pod kontrolą kuratora, 37 341 umieszczono w rodzinach zastępczych, a 31 809 umieszczono w placówkach opiekuńczych.

3. Innym źródłem informacji o skali nadużyć wobec dzieci są statystyki medyczne, aczkolwiek trudno je uznać za zadowalający sposób rejestracji przypadków dzieci z rozpoznaniem „zespołem maltretowanego dziecka”.

Jak już wspominaliśmy jednostka chorobowa nr E-967 - „znęcanie się nad dzieckiem i inne złe obchodzenie się” znajduje się w klasyfikacji zewnętrznych przyczyn urazów i zatruc X Rewizji Międzynarodowej Klasyfikacji chorób, urazów i przyczyn zgonów WHO (aktualnie obowiązującej w Polsce).

Wydział Statystyczny Ministerstwa Zdrowia i Opieki Społecznej od lat rejestruje rocznie kilkanaście zgonów dzieci, których przyczynę stanowi jednostka E-967.

W Państwowym Zakładzie Higieny w ramach ogólnopolskiego badania chorobowości szpitalnej od 1991 roku rejestruje się przypadki dzieci hospitalizowanych z rozpoznaniem E-967. W Polsce rejestruje się ogólną liczbę E-967 tylko w szpitalach, inne placówki medyczne zajmujące się leczeniem dzieci nie ewidencjonują przypadków E-967 nawet jeśli je rozpoznają. Liczba zarejestrowanych przez PHZ przypadków dzieci leczonych w szpitalach na skutek maltretowania, w latach dziewięćdziesiątych wynosiła około 200 przypadków rocznie; np. w 1991 r. - 170 przypadków, w 1992 r. - 180, w 1995 r. - 250 przypadków, w 1996 r. - 170 przypadków. Liczba za-

rejestrowanych przypadków dzieci, ofiar przemocy fizycznej, której sprawcami są rodzice oczywiście nie odpowiada rzeczywistej liczbie dzieci, które trafiają do szpitala z powodu urazów spowodowanych złym traktowaniem przez dorosłych. Wynika, to przede wszystkim z błędów diagnostycznych. Lekarze na ogół nie wnikają w przyczyny obrażeń u dziecka, które leczą, a dorośli, którzy przywożą dziecko do szpitala, starają się nie ujawnić faktycznej przyczyny urazów.

4. Zakres występowania i rozmiary krzywdzenia dzieci w domu rodzinnym jakie zarysowują się po przeanalizowaniu tzw. twardych danych dalece różnią się od obrazu jaki w tej mierze unaoczniają badania naukowe. Na początku lat osiemdziesiątych A. Piekarska badała zjawisko przemocy w rodzinie i odnotowała, iż nawet w tzw. normalnych rodzinach występuje ono bardzo często: 82% badanych rodziców stosowało wobec swoich dzieci „klapsy”, 67% - biło dzieci ręką, 39% - sprawiło dzieciom „solidne lanie”.¹³ Wyniki te zasadniczo potwierdziły badania przeprowadzone na reprezentatywnej próbie w 1992 roku na zlecenie Polskiej Fundacji Dzieci i Młodzieży. 46% badanych uczniów klas VI-VII przyznało, iż rodzice stosują wobec nich kary cielesne (z czego wobec 2% bardzo często i często).

W badaniach Fundacji „Dzieci Niczyje” i Instytutu Stosowanych Nauk Społecznych UW przeprowadzone w latach 1998 - 1999 w Warszawie i w Głogowie uzyskano następujące wyniki odnośnie przemocy fizycznej:¹⁴

14% badanych dzieci zadeklarowało, że co najmniej raz dostały od rodziców lanie w wyniku którego doznały urazu fizycznego (siniaki, zadrapania),

12% stwierdziło, że ich rodzice często stosują kary fizyczne nawet za drobne przewinienia,

ponad 30% dzieci stwierdziło, że zna co najmniej jedną osobę, która doznała urazu z powodu pobicia w rodzinie lub, że zna osobę, która często z błahych powodów jest karana fizycznie przez rodziców.

W badaniu CBOS przeprowadzonym w styczniu 1997 roku większość respondentów stwierdziła, iż stosuje kary fizyczne wobec swoich dzieci, w tym:

- 60% przyznało, iż stosuje kary fizyczne wobec swoich dzieci w wieku do 19 lat,
- 14% przyznało, że w ciągu ostatniego roku sprawiło „porządne lanie” swojemu dziecku.

5. Z badań na temat opinii Polek o różnych sferach ich życia, jakie przeprowadziło Centrum Badania Opinii Społecznej we współpracy z Uniwersytetem Oxfordzkim w 1993 r., na pytanie o występowanie przemocy w małżeństwie (adresowane do kobiet zamężnych i rozwiedzionych) - 9% respondentek odpowiedziało, iż wielokrotnie były bite przez męża. Kolejne 9% respondentek odpowiedziało, iż zdarzało się to sporadycznie. Tak więc 18% badanych kobiet ujawniła fakt występowania bezpośredniej przemocy w ich życiu.

Spośród badanych mężatek 41% stwierdziło, iż zna osobiście lub spotyka w swoim otoczeniu kobiety bite przez mężów. Spośród kobiet rozwiedzionych 60% stwierdziło, że przynajmniej raz zostały uderzone przez męża, a blisko co czwarta przyznała, że zdarzyło się to wiele razy.

W badaniu CBOS przeprowadzonym w 1996 roku co dwudziesta z badanych przyznała, że mąż uderzył ją co najmniej kilka lub kilkanaście razy i prawie tyle samo, że jeszcze częściej.

¹³ A. Piekarska, *Przemoc w rodzinie*, Warszawa 1991.

¹⁴ *Dzieci jako ofiary krzywdzenia - opinie dzieci*, raport z badań, Fundacja "Dzieci Niczyje", ISNS UW, Warszawa 1999.

Aż 51% badanych kobiet przyznało, że zna kobiety bite przez mężów. Jednocześnie co ósma z badanych stwierdziła, iż zdarzyło się jej uderzyć męża (najczęściej były to kobiety, które są ofiarami agresji męża).

W badaniu Głównego Urzędu Statystycznego przeprowadzonego w 1991 roku *Psychologiczno-demograficzne uwarunkowania rozwodów i ich konsekwencje* wśród osób rozwiedzionych w latach 1987 - 1989 31% badanych kobiet (wobec 2,1% wskazań mężczyzn) podały - znęcanie fizyczne - jako najważniejszą przyczynę rozpadu małżeństwa. Za znęcanie fizyczne jako przyczynę rozwodu wskazało 29,7% kobiet zamieszkałych w mieście (wobec 2% mężczyzn) i 39,8% kobiet (wobec 2,2% mężczyzn) zamieszkałych na wsi.

Przemoc fizyczna występowała częściej wśród małżeństw o niższym stopniu wykształcenia, okrucieństwo psychiczne wśród małżeństw o wyższym poziomie wykształcenia.

Z raportu opracowanego przez Instytut Psychologii Zdrowia w 1997 roku, wynika, iż 80% badanych żon alkoholików doświadczyło różnego rodzaju przemocy ze strony męża. Co trzecia z nich doznała ciężkiej przemocy fizycznej i seksualnej.

Generalnie należy stwierdzić, że w Polsce w ostatnich dziesięciu latach nastąpiło ujawnienie problemu społecznego jakim jest przemoc w rodzinie, podjęto również próbę budowy systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie i pomocy ofiarom nie tylko poprzez tworzenie instytucji (m.in. centra interwencji kryzysowej), ale również poprzez wprowadzenie nowych regulacji prawnych. W okresie transformacji wprowadzono regulacje prawne, które obejmują kwestie ustrojowe i wiele dziedzin życia społeczno-gospodarczego. Przyjęto nową ustawę zasadniczą, nowe przepisy w zakresie administracji państwowej i samorządowej, ochrony zdrowia, pomocy społecznej, edukacji, polityki karnej i ścigania przestępczości, a także nowe przepisy regulujące zakres i warunki działania organizacji pozarządowych. W wyniku tych regulacji nastąpiły istotne zmiany w systemie ochrony rodziny i opieki nad dzieckiem.

Najważniejsze przepisy wyznaczające zakres ochrony rodziny i dziecka przed przemocą zawarte są w Konstytucji, Kodeksie karnym, Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym, Kodeksie cywilnym, Kodeksie wykroczeń, ustawie o pomocy społecznej, ustawie o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi, ustawie o Policji.¹⁵ Prawo, z jednej strony - reguluje wiele sfer życia rodzinnego oraz nakłada określone obowiązki na małżonków i osoby odpowiedzialne za opiekę i wychowanie dzieci, precyzując przy tym jakie zachowania są pożądane, a jakie zakazane. Skala zakazanych zachowań jest dość szeroka, od zaniedbywania obowiązków wobec dzieci określonych w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym do wykroczeń i przestępstw wy-

¹⁵ Podstawowe kodeksy-ustawy i ustawy, tworzące system ochrony i wsparcia rodziny oraz system opieki nad dzieckiem to:

* Konstytucja z dnia 2 kwietnia 1997 roku (Dz. U. Nr 78, poz. 483),

* ustawa - Kodeks rodzinny i opiekuńczy, z 1964 roku ze zmianami (Dz. U. z 1998 r., Nr 117, poz. 757),

* ustawa - Kodeks cywilny z 1964 roku ze zmianami (Dz. U. z 1998 r., Nr 106, poz. 668),

* ustawa - Kodeks postępowania cywilnego z 1964 roku ze zmianami (Dz. U. z 1997 r., Nr 139, poz. 934),

* ustawa - Kodeks pracy z 1974 roku ze zmianami (Dz. U. z 1998 r., Nr 21, poz. 94),

* ustawy - Kodeks karny z 1997 roku (Dz. U. z 1997 r., Nr 88, poz. 553),

* ustawa - Kodeks postępowania karnego (Dz. U. z 1997 r., Nr 89, poz. 555),

* ustawa - Kodeks wykroczeń z 1971 roku ze zmianami (Dz. U. z 1999 r., Nr 83, poz. 931),

* ustawa o systemie oświaty z 1991 roku ze zmianami (Dz. U. z 1997 r. Nr 141, poz. 943),

* ustawa o pomocy społecznej z 1990 roku ze zmianami (Dz. U. z 2000 r., Nr 12, poz. 136),

* ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich z 1982 roku ze zmianami (Dz. U. z 1999 r., Nr 83, poz. 931),

* ustawa o rzeczniku praw dziecka z 2000 r. (Dz. U. Nr 6, poz.69),

* ustawa o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi z 1982 r. ze zmianami (Dz. U. z 2000 r., Nr 12, poz.136).

specyfikowanych w Kodeksie wykroczeń i w Kodeksie karnym. Z drugiej zaś strony - wyznacza zakres obowiązków i ramy działania instytucji publicznych uprawnionych do pomocy rodzinie.

Od 1999 roku ciężar opieki nad dzieckiem oraz pomoc psychologiczna, prawna i socjalna świadczona rodzinie spoczywa na samorządach lokalnych. Znaczny udział w rozwiązywaniu problemów społecznych na szczeblu lokalnym mają również organizacje pozarządowe, które często podejmują się wykonywania zadań zleconych i finansowanych przez instytucje publiczne.

Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie stanowi jedno z zadań wyznaczonych dla systemu pomocy społecznej. Nowe przepisy prawne dotyczące kompetencji administracji państwowej i samorządowej oraz pomocy społecznej, stanowią wystarczającą podstawę do tworzenia skutecznego systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie i pomocy ofiarom. Większość instytucji edukacyjnych, opiekuńczo-wychowawczych i poradnictwa rodzinnego oraz wszystkie ośrodki pomocy społecznej prowadzone są przez samorządy lokalne.

Przepisy prawne na poziomie aktów ustawowych sprzyjają budowaniu sprawnego systemu prawnej i instytucjonalnej pomocy ofiarom przemocy. Niestety potencjalne możliwości tkwiące w przepisach prawnych nie zawsze są wykorzystywane przez osoby zobowiązane do niesienia pomocy rodzinie i dziecku. Stan taki wynika z braku wiedzy o problemie lub nieznanomości prawa, ale również z permanentnego niedoboru środków przeznaczanych przez państwo na pomoc społeczną. Prowadzenie rodzin zastępczych, ośrodków dla ofiar przemocy, świetlic terapeutycznych, poradnictwa i wsparcia dla rodzin dysfunkcyjnych wymaga środków, których samorządy lokalne po prostu bardzo często nie mają. Jak potencjalne możliwości zawarte w przepisach prawnych zostaną przełożone na działania władz lokalnych odpowiedzialnych za rozwiązywanie problemów społecznych, w tym przeciwdziałanie patologiom społecznym okaże się za kilka lat. Zgodnie z przyjętymi założeniami przez najbliższe lata samorządy lokalne powinny wypracować własne strategie rozwiązywania problemów społecznych, w tym również kwestie przemocy w rodzinie.

Analizy przepisów prawa obowiązującego w Polsce prowadzą do jednoznacznego wniosku, iż generalnie zakres ochrony prawnej rodziny i dziecka jest szeroki i wystarczający do budowania skutecznego systemu przeciwdziałania przemocy wewnątrzrodzinnej. Natomiast z różnych względów egzekucja obowiązujących przepisów jest niewystarczająca. Istnieją również niewielkie obszary luk prawnych, które wymagają wprowadzenia nowych regulacji na poziomie przepisów wykonawczych. Odnosi się to przede wszystkim do procedur postępowania w konkretnych przypadkach przez służby odpowiedzialne za pomoc ofiarom przemocy, a zwłaszcza do wymiaru sprawiedliwości (policja, prokuratura, sądy).

Materiały źródłowe:

1. Browne K., Herbert M., *Zapobieganie przemocy w rodzinie*, PARPA, Warszawa 1999.
2. Czyż E., Szymańczak J. (red.), *Dziecko krzywdzone. Próba opisu zjawiska*, praca zbiorowa, Fundacja "Dzieci Niczyje", Warszawa 1995.
3. *Child Abuse and Neglect IP 19C*, Congressional Research Service, The Library of Congress, Washington, D.C. 20540, 1991.
4. *Domestic violence against women and girls*, "Innocent Digest" No.6 - May 2000, UNICEF.
5. *Przemoc wobec kobiet*, "Ośka. Pismo Ośrodka Informacji Środowisk Kobięcych" nr 2(1)98.

6. *Raport o sytuacji polskich rodzin*, Pełnomocnik Rządu ds. Rodziny, Warszawa 1998.

7. *Strategia postępowania z przemocą w rodzinie - podręcznik*, ONZ, Nowy Jork 1993, druk wydany przez Biuro pełnomocnika Rządu ds. Rodziny i Kobiet, Warszawa 1995.